Сіроштан Т.В.
кандидат філологічних наук, доцент
доцент кафедри української мови
Жукова О.Є.
здобувачка вищої освіти
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У ПРОЗІ В. ШКЛЯРА

Анотація. *У статті розглянуто особливості використання фразеологізмів у прозових творах сучасного українського письменника В. Шкляра. Визначено найбільш уживані групи таких одиниць за частиномовною співвіднесеністю, за походженням та синтаксичною будовою, встановлено їхні стилістичні функції.*

Ключові слова: *фразеологічні одиниці, фразеологізм, експресивна функція, стилістична функція, В. Шкляр.*

Siroshtan T., Zhukova O. Features of Functioning of Phraseologismes in the Prose of V. Shklyar. *The article considers the peculiarities of the use of phraseology in the prose works of the modern Ukrainian writer V. Shklyar. The most used groups of such units are determined by partial linguistic correlation, by origin and syntactic structure, their stylistic functions are established.*

Key words: *phraseological units, phraseologism, expressive function, stylistic function, V. Shklyar.*

Вивчення фразеологічного багатства української мови на основі прози сучасних письменників є актуальним завданням вітчизняної лінгвістичної науки, адже саме у творах митців актуалізуються словникові надбання фразеології, найбільш яскраво виявляються риси народного світобачення в контексті сьогодення.

Стилістичні ресурси фразеології неодноразово були предметом дослідження мовознавців, зокрема А. Івченка, В. Калашника, Ю. Прадіда, О. Селіванової, Л. Скрипник, Д. Ужченка, В. Чабаненка та ін. Учені дійшли висновків, що «фразеологія – надзвичайно мобільна мовна система, в ній часто стикаються й досить щільно переплітаються зусилля й наслідки різнорідної (в хронологічному, регіональному та інтелектуальному відношеннях) мовотворчості» [3, с. 109–110]. Дослідники зазначають, що

стійкі словосполучення містять багаті засоби мовленнєвої виразності, надають мовленню особливої експресії та неповторного національного колориту. Згідно з традиційними уявленнями мовознавців, до фразеологічних засобів відносять, крім власне фразеологізмів, прислів'я, приказки, афоризми, крилаті вислови, формули й звороти науково-термінологічного характеру, мовні штампи, виробничо-технічні висловлювання тощо [2].

Мета нашої розвідки – встановити склад та стилістичні функції фразеологізмів у романах, оповіданнях та есеях сучасного українського письменника В. Шкляра, тобто визначити, яким чином автор використовує фразеологічні засоби, що нового стосовно змісту й структури вносить у фразеологію української мови.

За співвіднесеністю з окремими частинами мови більшість вжитих письменником фразеологізмів – дієслівні, як-от: *Молодикові* ***стало не по собі*** (Агатангел і Марія, с. 8); *мені все* ***не повертався язик*** *завести розмову про оту кляту «заковику», що не давала спокою цілісінький вечір* (Демон заперечення, с. 23); *Якщо «жодного живого слова», то далі немає чого й* ***город городити*** (Демон заперечення, с. 26); *Це ж не сільський початківець… З такими хлопцями це* ***діло не пройде*** (Демон заперечення, с. 29); *Я стою перед високим судом за те, що* ***пролив кров*** *ближнього* (Ключ, с. 3); *А в барі мене найдужче* ***зачепило за живе*** *те, що Ніколь не розуміла російської, проте відчула, що* ***мова про неї****…* (Елементал, с. 10); *Мені зовсім не хотілося вирушати услід за доблесним російським взводним, що* ***поліг смертю хоробрих*** *від руки Марека* (Елементал, с. 10); *Та всі зусилля виявилися марними і,* ***втрапивши в глухий кут****, грузинські спецслужби були змушені допустити до цього чеченців* (Елементал, с. 19–20); *сам я тоді був не таким, як тепер, хоча вже й* ***спізнав, почому ківш лиха*** (Елементал, с. 27); ***Пригрів*** *Джохар* ***гадюку на грудях****, думав тепер Султан Чорний* (Елементал, с. 49); *Останнім часом так розперезався, що* ***кидав тінь*** *на все підпілля* (Троща, с. 252) тощо.

Часто трапляються, згідно з нашими спостереженнями, іменникові фразеологізми, що «називають предмет або явище» [14, с. 231], наприклад: ***Заборонений плід*** *солодкий. Беріть…* (Агатангел і Марія, с. 13); *Але зрештою його наркотиком стала наука, насамперед орієнталістика, в яку він пішов від* ***мирської суєти****, як дервіш іде в суфійство…* (Агатангел і Марія, с. 15); *Тютюнник того вечора був у гуморі, весело розгортав свій неповторний* ***театр одного актора****, перекривляв спілчанське начальство* (Демон заперечення, с. 23); *Чули? На два місяці з Києва висилають. Я їм тут* ***кісткою в горлі*** (Демон заперечення, с. 28); *Потім ще були цікаві*

книжки…, були престижні літературні премії, переклади чужими мовами, було визнання, і було те, що грамотні люди називають ***творчими злетами*** (Останнього рядка початок, с. 54); *Як же нам поталанило, що в хаосі 90-х, у час видавничої руїни і всеохопного сум'яття, ми мали свою* ***останню барикаду*** *– Ігоря Римарука з його журналом «Сучасність»* (Священнослужитель, с. 67); *Ми любили Марічку ще з юнацьких літ, коли вона співала* ***золотим голосом*** *у лісовому ресторані-корчмі «Наталка Полтавка» під Києвом…* (Священнослужитель, с. 71).

До прикметникових за частиномовною приналежністю варто віднести такі нечисленні фразеологізми, зафіксовані у творах В. Шкляра: *Письменником він був* ***од Бога*** (Тверда земля, с. 32); *Від задніх рядів, опираючись на костур, наперед пошкутильгала* ***зігнута в три погибелі*** *бабуся* (Залишенець. Чорний Ворон, с. 289); *побожно дивилися на Мишка, як дивляться молоденькі солдати на свого* ***бувалого в бувальцях*** *старшину* (Пізній цвіт, с. 123).

Фразеологічні засоби мови творів В. Шкляра є різноманітними за походженням: крилаті вислови з художніх творів, виробничо-технічної сфери, стійкі словосполучення розмовно-побутового характеру, прислів'я і приказки, просторічна фразеологія тощо. Звісно, більшість стійких словосполучень відображають розмовно-побутову сферу, наприклад: *Тоді я ще не знав, що веду даремні розмови, марно* ***товчу воду в ступі****, бо квартира мені більше не знадобилася* (Ключ, с. 19); *–* ***Сон рябої кобили****, – сказала Євдося* (Залишенець. Чорний Ворон, с. 247). Нерідко натрапляємо на біблійні за походженням фразеологізми (як-от наведені вище *заборонений плід, мирська суєта*), пор. також: *Іноді рятувалися лише* ***Божою поміччю*** (Залишенець. Чорний Ворон, с. 355). Фіксуємо також крилаті вислови відомих людей, по-своєму інтерпретовані письменником, що дозволило створити самобутній світ його прози: *І сам Кримський був людиною-міфом – із тих, кого* ***не спіймав цей світ*** (Агатангел і Марія, с. 9). Важливу роль у процесі змалювання картин у художніх творах В. Шкляра відіграють прислів'я та приказки, на образну силу яких, лаконічність форми й широту думки неодноразово звертали увагу митці слова [1, с. 61]. Наприклад: *А лихий усе нашіптував: та хоч спитайся про ту повістину, може, вона й справді тягне на заохочувальну,* ***і вовки будуть ситі, і кози цілі*** (Демон заперечення, с. 25); *Дмитрик, щойно втративши матір і потрапивши до лікарні, тішить себе думкою, що не пропаде, адже* ***світ не без добрих людей*** (Демон заперечення, с. 26). Окремі фразеологізми беруть початок в античній міфології: *Усе починалося так просто й банально (саме у тій непримітності й губилася* ***ниточка Аріадни****, за яку я не міг*

ухопитися) (Ключ, с. 7–8). Фольклорно-казкові звороти також зафіксовані у прозі письменника: *І хоча в нормальних країнах це було зрозуміло й козі, партійні боси виклали штуку фактично за* ***казку про солом'яного бичка****, ще й дозволили мені тримати на подвір'ї їхнього офісу всю свою приватну власність* (Ключ, с. 16). Деякі фразеологізми варто віднести до евфемізмів: *того ж чорного року* ***відійде за обрій скорботи*** *мій старший товариш* (Тверда земля, с. 38).

За синтаксичною побудовою більшість зафіксованих фразеологізмів є словосполученнями, проте трапляються також одиниці у вигляді підрядного речення (часто – порівняльного звороту): *Як тільки я відходжу, наш столик окуповують дедалі ширшим колом,* ***ніби він медом намазаний*** (Ключ, с. 12). Особливого експресивного значення набувають фразеологізми, що вживаються автором у вигляді окремого речення, парцельованої конструкції, наприклад: *Так ще трохи постояв, потім опустив руку і поглядом обвів залу: Наталки не було.* ***Як крізь землю провалилася*** (Пізній цвіт, с. 122).

Прийоми використання фразеологічних зворотів у художньому мовленні В. Шкляра є надзвичайно різноманітними. Звісно, на перший план висувається експресивно-стилістичний аспект таких словосполучень з їх великими виражальними можливостями. Разом з тим трапляються фразеологізми стилістично нейтральні, які мають пряме значення й наближаються до термінів і номенклатурних назв: *мова про неї, посівна кампанія, стан здоров'я, пробувати сили, тішити себе надією* та ін.

З огляду на емоційно-експресивне забарвлення у творах письменника можна виокремити фразеологізми урочисті (*світ мене ловить та не спіймає, мирська суєта*), несхвальні (*кістка в горлі, пригрів гадюку на грудях, кидати тінь*), іронічні (*поліг смертю хоробрих*), жартівливі (*казка про солом'яного бичка*), згрубілі (*як паршивого кота*) тощо.

Письменник використовує фразеологізми не лише в тому вигляді, у якому вони існують у мові, але й вносить власні зміни, оновлюючи семантику, структуру й експресивно-стилістичні властивості стійких словосполучень. У результаті створюються нові смислові відтінки, з'являється нова художня якість фразеологізмів, збагачуються зв'язки слів: *Вони навіть сватали мене до себе на службу, але я, як земляк славетного Григорія Савича, казав, що* ***світ мене ловить та не спіймає****, хоч насправді той світ* ***постійно хапав мене за шкірки****,* ***як паршивого кота*** (Ключ, с. 16). У наведеному реченні одразу кілька фразеологізмів роблять розповідь надзвичайно експресивною, захопливою.

Варто зауважити, що В. Шкляр сам став автором крилатих висловлювань, окремі його твори читачі вже розібрали на цитати, як-от: *Люди змінюються… Або їх змінюють обставини* (Троща, с. 140); *У наших людей християнство тільки на язиці* (Залишенець. Чорний Ворон, с. 277).

Отже, В. Шкляр використовує фразеологізми не лише як цілісні, неподільні словосполучення, але й збагачує з їх допомогою художнє мовлення, сприяє створенню живих образів, сповнених асоціацій і натяків. Такі своєрідні звороти, що розгортаються в прозовому тексті на основі українських традицій, надають мовленню автора самобутнього характеру.

Література

1. Розенталь Д.Э. Практическая стилистика русского языка. Москва, 1965.
2. Ужченко В.Д., Ужченко Д.В. Фразеологія сучасної української мови: посібник для студентів філологічних факультетів вищих навчальних закладів. Луганськ, 2005.
3. Чабаненко В.А. Стилістика експресивних засобів української мови : монографія. Запоріжжя, 2002.
4. Шкляр В. Агатангел і Марія: нечестиве кохання в блакитному інтер'єрі. *Шкляр В. Треба спитати у Бога: новели, есеї, спогади.* Харків, 2020. С. 7–22.
5. Шкляр В. Демон заперечення. Тайна вечеря з Григором Тютюнником. *Шкляр В. Треба спитати у Бога: новели, есеї, спогади.* Харків, 2020. С. 3–30.
6. Шкляр В. Елементал: роман. Львів, 2001.
7. Шкляр В. Залишенець. Чорний Ворон. Харків, 2009.
8. Шкляр В. Ключ : роман. Харків, 2008.
9. Шкляр В. Останнього рядка початок. *Шкляр В. Треба спитати у Бога: новели, есеї, спогади*. Харків, 2020. С. 52–57.
10. Шкляр В. Пізній цвіт. *Шкляр В. Треба спитати у Бога: новели, есеї, спогади*. Харків, 2020. С. 120–127.
11. Шкляр В. Священнослужитель. Дві слові про Ігоря Римарука. *Шкляр В. Треба спитати у Бога: новели, есеї, спогади*. Харків, 2020. С. 65–72.
12. Шкляр В. Тверда земля. *Шкляр В. Треба спитати у Бога: новели, есеї, спогади*. Харків, 2020. С. 31–38.
13. Шкляр В. Троща : роман. Харків, 2018.
14. Ющук І.П. Українська мова. Київ, 2004.